

PARTICULARITĂȚI STILISTICE ȘI STRUCTURALE ALE SONATEI *LUDUS FISTULA* PENTRU FLAUT ȘI PIAN DE PAVEL RUSU

CZU: 78.082.2:788.5:786.2:78.071.1:78.03

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.24.1-72.17>Doctorandă **Maria SERBINOV**E-mail: mariaserbinov6@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9424-5188>

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

STYLISTIC AND STRUCTURAL PECULIARITIES OF THE SONATA "LUDUS FISTULA" FOR FLUTE AND PIANO BY PAVEL RUSU

Summary. Pavel Rusu's creation encompasses a wide range of musical genres, ranging from symphonic and choral to chamber music – both instrumental and vocal. Stylistically, P. Rusu was attracted by the diversity of 20th-century composition on the one hand, and on the other, he was particularly interested in folklore, allowing this field to shape his individual compositional style, while his opuses were dominated by the intonation and colors of folk music. The Sonata for Flute and Piano *Ludus Fistula* (1984) is a concert piece that perfectly exemplifies these observations. Having never been researched or published, the Sonata will be the object of study of the present article, in which the first attempts are made to fill this gap in the historiography of national music..

Keywords: sonata, flute, piano, Pavel Rusu.

Rezumat. Creația compozitorului Pavel Rusu cuprinde un spectru larg de genuri muzicale, de la simfonice și corale până la cele camerale – instrumentale și vocale. Din punct de vedere stilistic P. Rusu a fost atras de diversitatea componisticii secolului al XX-lea, pe de o parte, iar pe de alta – s-a arătat interesat în mod deosebit de folclor, lăsând acest domeniu să-i formeze maniera componistică individuală și să-i predomine opusurile prin intonații și colorit specifice muzicii populare. Sonata pentru flaut și pian *Ludus Fistula* (1984) este o creație de concert ce exemplifică cu desăvârșire aceste observații. Nefind cercetată sau editată vreodată, Sonata.. va constitui obiectul de studiu al articolului de față, prin care se fac primele încercări de a completa acest gol în istoriografia muzicii naționale.

Cuvinte-cheie: sonată, flaut, pian, Pavel Rusu.

INTRODUCERE

Pavel Rusu (1948–2013) este unul dintre compozitorii basarabeni care au contribuit considerabil la dezvoltarea muzicii academice naționale în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Cu o activitate componistică prolifică, pentru care a fost primit în 1977 în Uniunea Compozitorilor din RSSM, în 1976–1980 Pavel Rusu a fost conducător artistic al Filarmonicii de Stat din Chișinău și a participat la formarea mai multor generații de muzicieni, fiindu-le profesor de teorie a muzicii și compoziție la Școala de Muzică „Ștefan Neaga” din Chișinău¹. La sfârșitul anilor 1990, Pavel Rusu se stabilește cu traiul în România și predă până în 2013 aceleași discipline teoretice la Liceul de Arte „George Georgescu” din Tulcea.

Repertoriul componistic semnat de P. Rusu este unul divers din punct de vedere tematic, dar și ca genuri abordate, de la cântece vocale până la creații simfonice. Printre opusurile reprezentative ale acestui autor se numără *Codrule, codruțule...* pentru cor mixt

pe versuri de Mihai Eminescu (1970), *Variațiuni severe* pentru două pian (1973), ciclul pentru voce și pian *Du-te, dor, în valea seacă* pe versuri populare (1973), *Cântec pentru fată mare* (1974), cantata *S-a dus tata la vânat* pe versuri populare (1974), *Rapsodia* pentru orchestră simfonică (1975), *Cântec de dimineață* și poemul *A fost război* pe versuri de Grigore Vieru (1975), Sonata nr. 1 pentru pian (1976), *Attacca* – trei miniaturi pentru cvartet de coarde (1977), ciclul *Cine iubește și lasă* pe versuri populare (1977), Sonata nr. 2 *Romantică* pentru pian (1978), *Jocul bătrânilor* pentru vioară și pian (1982), Sonata *Ludus Fistula* pentru flaut și pian (1984), *Lauda păcii* pentru trombon solo (1984), Sonata *Laică* pentru oboi și pian (1985) ș.a.

Muzica lui Pavel Rusu a fost destul de frecvent interpretată în cadrul edițiilor Festivalului Internațional „Zilele Muzicii Noi”, însă cercetată insuficient pentru ca astăzi să avem un tablou complet al creației acestui compozitor. Expunându-se asupra manierei componistice a lui Pavel Rusu în emisiunea sa *Arpeggiando* de la Radio Moldova Actualități (ediția *In memoriam* din 8.12.2022), realizatoarea Lidia Ciubuc, compozitoare și

¹ Actualmente Centrul de Excelență în Educație Artistică „Ștefan Neaga”.

pianistă, afirma că aceasta „constă dintr-o împletire de circumstanțe marcate de numeroase tendințe muzicale estetice și stilistice. Unul dintre factorii care au avut un rol determinant în procesul dat a fost axarea preponderentă pe folclor. [...] În această tendință de aplicarea originală a elementelor folclorice compozitorul extrage elementele esențiale și totodată foarte apropiate lumii sale interioare, nerecurgând aproape deloc la o citare directă. [...] Compozitorul a fost preocupat preponderent de sfera intonațională și coloritul muzicii populare. Își cultivă permanent o abordare analitică a melosului popular, reușind astfel realizarea unui material tematic original. Alături de pasiunea pentru folclor, Pavel Rusu manifestă un interes sporit și pentru cele mai importante fenomene ale clasicii secolului XX: Bartok, Șostakovici, Stravinski.” [3]. Sonata *Ludus Fistula* pentru flaut și pian (1984)² ilustrează plenar afirmațiile de mai sus, iar analiza structurală și stilistică ce urmează constituie un argument în plus la cele enunțate.

PARTICULARITĂȚI COMPOZIȚIONALE ȘI STILISTICE

Pavel Rusu a compus patru opusuri în genul de sonată: Sonata nr. 1 pentru pian (1976), Sonata nr. 2 *Romantică* pentru pian (1978), Sonata *Ludus Fistula* pentru flaut și pian (1984) și Sonata *Laică* pentru oboi și

² În culegerile *Compozitori și muzicologi din Moldova. Lexicon bibliografic* (1992) de G. Ceaikovski-Mereșanu și *Repertoriu general al creației muzicale din Republica Moldova (ultimele două decenii ale secolului XX)* (2006) de I. Ciobanu-Suhomlin în lista creațiilor figurează doar denumirea lucrării *Ludus fistula*, fără a se preciza că aceasta este o sonată, cu toate că în manuscrisul său autorul a specificat pe foaia de titlu: *Ludus fistula*, sonată pentru flaut și pian.

pian (1985). Toate partiturile au fost scrise la o etapă de o maturitate desăvârșită a creației autorului, reprezentând un stil distinctiv în aria componisticii autohtone. În speranța că fiecare dintre aceste sonate va avea parte de atenția muzicologilor într-un viitor apropiat, ne vom opri deocamdată asupra uneia dintre ele.

Așadar, Sonata *Ludus Fistula* este o lucrare dedicată flautului, instrumentul fiind prezent în partitură în diverse ipostaze: *flauto piccolo*, *flauto grande*, *flauto alto*. Structura monopartită se bazează pe forma unui *allegro* de sonată relativ tradițional cu două grupuri tematice: unul principal și al doilea secundar. Discursul muzical preponderent tonal este construit după principiul „caleidoscopului” prin succesiunea unor elemente tematice diferite și contrastante (*a*, *b*, *c*, *d* și *e*), care formează un tablou sonor captivant și expresiv.

Debutul sonatei este bazat pe primul element tematic al grupului principal (*a*). Încredințată flautului *alto*, acesta constă dintr-o mișcare melodică pentatonică a unui șir de optimi și șaisprezecimi cu caracter solemn, arhaic. Introducând ascultătorul într-o atmosferă de legendă, flautul imită instrumente aerofone vechi, precum ocarina sau tilinca. Între timp, pianul asigură un acompaniament format din acorduri de durate lungi imitând cimpoiul (exemplul 1).

Dacă inițial tema se desfășoară într-o structură pătrată cu două propoziții a câte două fraze identice din punct de vedere ritmic, continuarea aduce o dezvoltare asimetrică a materialului muzical. Ca un complement și totodată un contrast față de elementul tematic *a*, cel de-al doilea – *b*, care pornește odată cu cifra 2, este încredințat pianului. În variantă solo, acesta execută pasaje pentatonice de mare virtuozitate, uneori în caracterul mecanic al unui studiu, formate din cvartolete de șaisprezecimi (exemplul 2).

Exemplul 1

Exemplul 2

Exemplul 3

Elementul tematic *c* este expus în partida flautului, de data aceasta într-o nouă variantă timbrală, cea a *flauto grande*. Neliniștită, impetuoasă, într-o mișcare rapidă de triolete șaisprezecimi *legato*, noua formațiune tematică aduce în prim-plan caracterul de sărbă. Tabloul sonor se intensifică odată cu acordurile lungi ale pianului, iar alternarea pasajelor de cvartolete și triolete cu note lungi, în mână stângă, dar și cu o episodică senzație de atonalitate, produce o instabilitate emoțională absolută (exemplul 3).

Scurta punte din cifra 4 care realizează tranziția către grupul tematic secundar este o replică solo a pianului. După câteva pasaje de sextolete în șaisprezecimi, discursul acestuia se oprește interogativ pe un acord de o pătrime *femato*, compozitorul anticipând astfel următoarea temă a grupului secundar – *d* (cif. 4, măsură 3). Lirică și contrastând cu materialul muzical precedent, ea este încredințată flautului *alto* acompaniat de pian. Asemănătoare unei doine, melodia este surprinzător

de domoală, cu ornamente și intervale ocazionale de secundă mărită. În tempoul *sostenuto*, timbrul catifelat grav al flautului *alto* pe alocuri pare că sună ca o ocarină sau ca un caval. Centrul tonal în această secțiune este neclar, inclusiv datorită nuanțării liniei melodice (exemplul 4).

Tema *e*, desfășurată în partida pianului solo, poate fi percepută ca o concluzie a eventualei expoziții a formei de sonată. Dezvoltată liber, aceasta ar continua lirismul temei precedente, însă misterioasele pasaje ascendente pedalete și alternanța cvartxestacordurilor la ambele mâini amintesc ușor de unele elemente ale grupului tematic principal (exemplul 5).

Cifra 6 în partitură delimitează începutul tratării formei de sonată, compartiment ce însumează trei valuri succesive de dezvoltare complexă care ajung până la culminare. Lirismul și caracterul visător al muzicii sunt înlocuite brusc de sonorități vii, dansante, groțeste și jucăușe în același timp, care, totodată, amintesc

Exemplul 4

Exemplul 5

Exemplu 6

Exemplu 7

Exemplu 8

intonativ de elementele tematice principale. Tempoul *allegro con fuoco* = 160-180 și mișcarea alertă pe optimi accentuează un déjà-vu. Urcând în registrul său acut, flautul *piccolo* pare că imită un fluier. Mai târziu, în partida flautului cu pasaje strălucitoare de șaisprezecimi în octava a treia apar și elemente din complementul temei principale (*b*), anterior încredințate pianului (de văzut cif.2), care în acest moment al tratării acompaniază cu acorduri de pătrimi și optimi legate (exemplul 6).

Amplificarea tuturor componentelor în partitură duce la prima culminație (cif. 6, măs. 19). Apoi, după un al doilea val bazat pe mișcarea sincronă a ambelor instrumente pe septacorduri paralele cu apogiaturi, în descendență, se atinge cea de-a doua culminație (cif. 6, măs. 22). Surpriza acestei secțiuni este linearismul, iar armoniile moderne revelează atracția nemărturisită a lui Pavel Rusu către jazz (exemplul 7).

Al treilea val se dezvoltă prin pasaje pentatonice în partida flautului, toate bazate pe elemente din punte, pe fundalul unui septacord lung la pian. Ultima culminație constă dintr-o combinație de tril strident și răsunător la flautul *piccolo*, în octava a treia însoțit de pasaje pianistice pe septacord arpeggiat (exemplul 8).

Tratarea se termină prin izbucnirea emoțională supremă a flautului, care are ca fundal un cluster disonant lung sonorizat la pian (5 măsuri înainte de cif. 7). După o dezvoltare deosebit de zbuciumată, anacruza spre repriză aduce lumină din punct de vedere tonal, acalmie în mișcare și transparență în partitură. Pianul solo trasează în *do major* elementul tematic *a* al grupului principal. Din cif. 8 începe repriza, tema principală fiind preluată și de flautul *alto*, într-o variantă identică cu cea din expoziție, însă la pian în mâna dreapta se adaugă imitația temei principale (exemplul 9).

În comparație cu asemănările observate între primele două elemente tematice ale grupului principal din expoziție și repriză, ultimul – *c* – suportă o augmentare prin repetarea mișcării ascendente în baza diferitor repere tonale. În ceea ce privește tema secundară și concluzie – *d* și *e* –, acestea sunt doar transpuse cu o terță mai sus, fără a fi modificate din punct de vedere structural.

În coda Sonatei compozitorul a împrumutat elemente din tratare, unele identice, iar altele puternic modificate. În primele 12 măsuri conținutul partiturii este aidoma fragmentului omolog din tratare. Apoi, surprinzător, ambele instrumente încheie discursul muzical cu o pătrime accentuată cu apogiatură în octava a treia, respectiv în octava de bas a mâinii stângi, și două acorduri accentuate de optimi în mâna dreaptă.

Concluzii. Sonata *Ludus Fistula* pentru flaut și pian semnată de Pavel Rusu este o lucrare ce denotă un stil sintetic, fiind, în opinia noastră, o ilustrare elocventă a trăsăturilor cheie ale manierei de exprimare proprii compozitorului. În Sonata se atestă o sinteză a elementelor folclorice specifice muzicii naționale cu fenomene și tendințe ale muzicii occidentale din secolul al XX-lea. Totodată, structura opusului demonstrează atașamentul față de tradiție, chiar dacă *allegro*-ul de sonată nu este unul absolut canonic. Cele cinci elemente tematice, expuse în cadrul expoziției și formând grupurile principale și secundare, sunt variate și contrastante între ele, iar succesiunea lor adesea se realizează destul de brusc și neașteptat, favorizând crearea unui tablou sonor expresiv și original.

Flautul și pianul sunt parteneri aparent egali în partitură, ambii având parte și de câteva episoade solo.

Dorindu-și totuși să evidențieze vastele posibilități ale flautului, compozitorul tinde să-i acorde acestuia ceva mai multă atenție, folosind trei tipuri ale instrumentului într-o singură mișcare și în aceeași partidă. Această metodă pare a fi una inedită, asemenea exemple nefiind cunoscute printre sonatele secolului XX.

În consecință, afirmăm cu certitudine că Sonata *Ludus Fistula* de Pavel Rusu este o creație ce merită nu doar să rămână sub privirea atentă a cercetătorilor, ci ar trebui să devină parte integrantă a repertoriului interpretativ atât al muzicienilor începători, cât și al celor avansați și promovată activ pe scenele concertistice. Prin analiza detaliată a acestei sonate muzicologii pot scoate în evidență aspectele unice și inovatoare ale stilului componistic al lui Pavel Rusu, contribuind astfel la înțelegerea și aprecierea mai profundă a patrimoniului muzical autohton. În același timp, interpreții au oportunitatea de a sprijini consolidarea valorilor muzicale autohtone și diversificarea repertoriului cameral, oferind, totodată, publicului momente de explorare și apreciere a unei creații originale.

BIBLIOGRAFIE

1. Ciacovschi-Mereșanu, G. Compozitori și muzicologi din Moldova. Lexicon bibliografic. Chișinău: Universitas, 1992.
2. Ciobanu-Suhomlin, I. Repertoriu general al creației muzicale din Republica Moldova (ultimele două decenii ale secolului XX). Chișinău: Cartea Moldovei, 2006. 332 p.
3. Emisiunea Arpeggiando, Radio Moldova, 08.12.2022, realizator Lidia Ciubuc, [online] <https://radiomoldova.md/f/ro/90> (consultat: 12.02.2024).